

11 Eylül Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinde Krizler: Nasıl Bir Gelecek?

Mehmet Seyfettin Erol*

Giriş

Soğuk Savaş sonrasında tek süper güç olarak beliren Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kendisine küresel bir liderlik rolü tanımlamıştır. Bu rolü sürdürmek için zaman zaman askeri güce de başvurmuş ama genelde kendi hayati çıkarları söz konusu olmadıkça güç kullanmakta isteksiz kalmıştır. 11 Eylül 2001 tarihi ise bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren ABD küresel liderliğine yönelik meydan okumaları tamamen ortadan kaldırma amacıyla Genişletilmiş Orta Doğu olarak anılan bölgeyi baştan sona yeniden dizayn etme gibi büyük ve geniş bir politika belirlemiştir. Ancak ABD'nin tek taraflı olarak bu bölgeye müdahalesi daha fazla istikrarsızlık ve belirsizlik yaratmıştır. Bu süreç Türk-Amerikan ilişkileri açısından da milat olmuştur.

ABD'nin 11 Eylül sonrası dönemde tek taraflı bir strateji benimsemiş olması ve müttefikleriyle birlikte değil, müttefiklerine rağmen hareket etmesi Türk-Amerikan ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. İki ülkenin dış politik çıkarları ve jeopolitik öncelikleri değişmeye başlamıştır. Uzun yıllar Orta Doğu'da birlikte hareket etmiş olan bu iki müttefik ülke, Orta Doğu bağlamında yaşadıkları çıkar farklılaşması ile karşı karşıya gelmişlerdir. 2001 sonrasında, Irak'ın işgali ile somut bir şekilde başlayan çıkar farklılıkları zaman zaman krizlere yol açmıştır ama iki ülke pek çok konuda birlikte hareket etmeyi başarmış, ilişkilerini iyileştirme iradesini korumuştur. 2003-2007 arasındaki krizi müteakiben 2009-2012 yılları arasında yaşanan ve "Model Ortaklık" olarak adlandırılan gelişmeler bu bağlamda en somut örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu iniş çıkışlı grafik 15 Temmuz 2016 sonrasında sürekli bir iniş çizgisi takip etmiştir. Taraflar, günümüzde gelinen aşama itibarıyla daha çok yol ayrımında bir görüntü arz etmektedir.

Bu tebliğde ele alınacak konu Türk-Amerikan ilişkilerindeki bu yol ayrımı durumudur. Gerçekten bir yol ayrımı olur mu? Bunun taraflar açısından ne tür

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, mserol@gmail.com ORCID:0000-0001-9175-3742

sonuçları olabilir? Ya da taraflar yeni bir iş birliği formatı ve adı altında ortak bir gelecek inşasına gidebilirler mi? Bu konunun daha iyi tartışılabilmesi için ikili ilişkilerin temel nitelikleri, gelişimi ve günümüzde yaşanan anlaşmazlık konuları ortaya konulacaktır. Ardından ittifak ilişkisinin geleceği tartışılacaktır.

Tarihsel Perspektifte Türk-Amerikan İlişkileri

Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde en önemli dönüm noktalarından biri 1947 yılıdır. Bu tarihe kadar daha çok ekonomik bir içeriğe sahip olan Türk-Amerikan ilişkileri, Truman Doktrini'nin ilanıyla bir ittifak ilişkisine dönüşmeye başlamıştır. Bu ittifak ortak bir tehdit algısına, yani Sovyet tehdidinde karşı oluşturulmuştur. Türkiye tarih boyunca Rusya'dan tehdit algılamış ve bu tehdidi Avrupalı bir büyük güçle dengeleme arayışında olmuştur. İkinci Dünya Savaşı Avrupalı devletlerin gücünü tüketmiş ve Türkiye'ye aradığı güvenlik desteğini sağlayabilecek tek aktör olarak ABD belirlemiştir. Aynı zamanda askerî ve ekonomik yardım ihtiyacı da bulunan Türkiye ABD'nin kaptısı çalmıştır.¹ Sovyetler Birliği'ni yayılmacı bir güç olarak gören ve onu çevreleme stratejisi izleyen ABD Türkiye'ye güvenlik garantileri vermekte istekli olmuştur. ABD Sovyetler Birliği karşısında Türkiye'yi desteklediğini ilk olarak Truman Doktrini ile 1947'de ilan etmiştir.

ABD'nin Türkiye'ye verdiği güvenceler zamanla kurumsallaşmıştır. Truman Doktrini Türkiye'ye askeri yardım yapılmasını öngörmüştür. Ardından Marshall Planına Türkiye de dahil edilmiş ve ekonomik yardımlar devreye girmiştir. Bu tarihlerde ikili ilişkiler askeri ve ekonomik yardım programları çatısı altında yürütülmüştür. Bu arada Batı Avrupa'nın savunulması için Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) 1949'da kurulmuştur. Türkiye NATO'ya kurucu üye olarak davet edilmemiştir. Bu durum Türkiye'de yalnızlaşma hissi yaratmıştır ama uluslararası politikada yaşanan gelişmeler Türkiye'nin ittifaka dahil edilmesini gerekli kılmıştır. Böylece Türkiye NATO'ya 1952 yılında dahil olmuştur.² Türkiye'nin NATO üyeliğiyle birlikte ittifak ilişkisi kurumsallaşmış ve Türk-Amerikan ilişkileri müttefiklik hukuku etrafında şekillenmiştir. Türkiye açısından ABD'yle kurulan ittifak ideolojik bir anlam da taşımaktadır. Batıcı bir dış politika geleneğine sahip olan Türkiye NATO üyeliğini ve ABD'yle ilişkisini kendisine biçtiği Batılı kimliğin doğal bir sonucu olarak görmüştür.³

1 Mehmet Gönübol, A. Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı: 1945-1965", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C XXI, S. 1, (1966), s. 153-154.

2 Şuhnaz Yılmaz, "Turkey's Quest for NATO Membership: The Institutionalization of the Turkish-American Alliance", *Southeast European and Black Sea Studies*, C XII, S. 4, 2012, s. 481-495.

3 Mehmet Seyfettin Erol, Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", *Gazi Akademik Bakış*, C IV, S. 8, 2011, s. 13-38.

Görüldüğü üzere Türk-Amerikan ilişkilerinin en önemli niteliklerinden biri bu ilişkinin NATO bünyesinde oluşturulmuş bir ittifaka dayanmasıdır. Ancak bu ittifak ilişkisinin varlığı taraflar arasında her zaman çok yakın bir iş birliği olduğu anlamına gelmemektedir. Türk-Amerikan ilişkilerinin bir başka tanımlayıcı özelliği bu ilişkilerin her zaman inişli çıkışlı bir seyir izlemiş olmasıdır. Yaşanan gelgitler genellikle Türkiye'nin karşılaştığı güvenlik sorunlarına ilişkindir. Türkiye hayati çıkarlarına ilişkin bir dış politika krizi ile karşılaştığında ABD her zaman Türkiye'nin yanında yer almamıştır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin istediği desteği sunan ABD Kıbrıs sorunuyla bağlantılı olarak karşılaştığı güvenlik sorunlarında Türkiye'yi desteklememiştir. Dolayısıyla Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisi karşılıklı güven değil ortak çıkar zeminine oturtulmuştur. Çıkarların ortak olmadığı dönemlerde müttefiklik hukuku sarsıntılar geçirmiştir.

Türk-Amerikan ilişkilerinin genel karakteri bakımından öne çıkan bir diğer husus Orta Doğu bölgesinin stratejik önemidir. ABD'yi Türkiye ile ittifak kurmaya yönelten temel nedenlerden bir tanesi Türkiye'nin bu bölgeye yakınlığıdır.⁴ Nitekim söz konusu ittifakın kurulduğu yıllar ABD-Sovyetler Birliği rekabetinin Orta Doğu'ya sıçradığı yıllardır. Bu tarihlerde ABD Orta Doğu politikasının önemli aktörlerinden biri haline gelmiş, Türkiye de ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri olmuştur. Türkiye de uzun yıllar Orta Doğu politikasını ABD ile uyumlu bir şekilde yürütmüştür. Tarih boyunca inişli çıkışlı bir görünüme sahip olan Türk-Amerikan ilişkileri bir krizle karşılaştığında genellikle Orta Doğu'da yaşanan önemli gelişmeler ABD için Türkiye'nin önemini artırmış ve krizler bu sayede aşılabilmektedir. Bir başka deyişle Orta Doğu bölgesindeki stratejik konumu Türkiye'nin ABD karşısında sahip olduğu önemli kozlardan biri olmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Türk-Amerikan ilişkilerinin bu yönü daha fazla öne çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, yani ABD'nin Soğuk Savaş kazanmış olması ilk başta Türkiye'yi endişelendirmiştir. Çünkü Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ABD nazarında Türkiye'nin önemini azaltacağı kaygısı ortaya çıkmıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Doğu Amerikan dış politikasında daha fazla önem kazanmıştır. Hatta bu coğrafya ABD'nin başlıca ilgi alanı haline gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye Soğuk Savaş sona ermiş olsa da Orta Doğu bağlamında stratejik önemini korumuştur. Bu olgu özellikle 1990-1991 Körfez Savaşı sırasında pekişmiştir. Bu savaş ve daha sonraki yıllarda Orta Doğu'da yaşanan krizler

4 Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri: 1947-1964*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2016, s. 21-24.

Türkiye'nin önemini artırmış ve Türk-Amerikan ilişkileri yine bazı iniş çıkışlar yaşamakla birlikte 1990'lı yıllar boyunca olumlu yönde ilerlemiştir. 11 Eylül sonrasında ise ikili ilişkilerde daha fazla kriz yaşanmaya başlamıştır.

11 Eylül Sonrası Süreç

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik saldırılar Amerikan dış politikası açısından bir dönüm noktası olmuştur. 1990'lı yıllar boyunca tek süper güç konumunda bulunan ABD küresel bir liderlik rolü üstlenmekte çok istekli davranmamış, birtakım uluslararası sorunlara yönelik politikalarında çok taraflı hareket etmeyi sürdürmüştür. Ancak 2001 yılında George Bush'un başkanlık koltuğuna oturmasının ardından neo-muhafazakâr politikalar Amerikan yönetimine hâkim olmaya başlamıştır. 11 Eylül sonrasında ABD Orta Doğu'ya yönelik tek taraflı girişimlerini başlatmıştır. İlk olarak Afganistan'a müdahale edilmiştir. Bu operasyon NATO Antlaşması'nın 5. Maddesine dayandırılmış ve uluslararası toplumun desteğini almıştır. Meşru müdafaa olarak değerlendirilen bu operasyonun aksine Irak'a yönelik operasyon aynı desteği alamamıştır. Irak operasyonu meşru müdafaa olarak kabul edilmediği gibi ABD'nin öne sürdüğü gerekçeler de uluslararası toplumu ikna etmemiştir. ABD çoğu müttefikinin desteğini alamamış olsa da bu operasyondan vazgeçmemiştir. Dolayısıyla 2003 Irak Savaşı ABD'nin tek taraflı dış politika anlayışını tam anlamıyla hayata geçirdiği bir kırılma anı olmuştur. ABD küresel liderlik kapasitesine sahip ve bu konuda istekli olsa da kendisini takip edecek müttefikler bulmakta zorlanmaya başlamıştır.⁵

ABD'nin tek taraflı politikaları Türk-Amerikan ilişkilerinde de sorunlar yaratmıştır. Bu süreçte Türkiye ABD ile birlikte hareket etmek istese de sorunun diplomasi yoluyla çözümü için yoğun bir çaba harcamıştır. Ancak ABD'nin diplomasiyi bir çözüm yolu olarak benimsemediği görülmüştür. Türk askerlerinin Irak'a gönderilmesi ve Amerikan askerlerinin Türkiye'de bulunması konusunda hükümete yetki veren 1 Mart tezkeresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından reddedilmesi ikili ilişkilerde bir krize yol açmıştır. İlerleyen aylarda Amerikan askerlerinin Süleymaniye'de 11 Türk askerinin başına çuval geçirmesi gibi olaylar Türkiye ile ABD arasındaki krizin derinliğini gözler önüne sermiştir. 2003 sonrası dönemde Irak'ın içinde bulunduğu ortamın PKK'nın güçlenmesine yol açmış olması da ilgi çekicidir. Bu tür gelişmeler Orta Doğu politikasında Türkiye ile ABD'nin çıkar farklılığının giderek arttığını göstermektedir.

5 Barry Buzan, "A Leader Without Followers? The United States in World Politics after Bush", *International Politics*, C XLV, S. 5, 2008, s. 554-570.

2003 sonrası dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde sorun yaratan bir başka mesele İsrail’le ilişkilerden kaynaklanmıştır. İsrail’in 2007 yılında Gazze’yi abluka altına almasıyla bozulan Türkiye-İsrail ilişkileri daha sonraki yıllarda pek çok sorunla karşılaşmıştır.⁶ 2008 yılında Gazze’ye yönelik İsrail saldırısı, 2009 yılında Davos Krizi, 2010 yılında Mavi Marmara olayları bu sorunlardan bazılarıdır. Türkiye’nin İsrail’le bozulan ilişkileri ABD’de eksen kayması yorumlarına yol açmıştır. Türkiye’nin giderek Batılı müttefiklerinden uzaklaştığı yönündeki bu yorumlar Türk-Amerikan ilişkilerinde güvensizliğin hâkim olmasına neden olmuştur.

2000’li yıllarda Türkiye’nin ABD’yle ilişkileri bir çıkar farklılaşmasına sahne olmuş ve zaman zaman krizler de yaşanmıştır. Ancak bu olumsuz tablo derin bir güven bunalımı yaratmamıştır. Türkiye ittifak ilişkisine özen göstermeye devam etmiş, Batılı müttefikleriyle ilişkilerini güçlendirmeyi sürdürmüştür. 2000’lerin başında hızla devam eden AB ile bütünleşme süreci Türkiye’yi Batıya bağlayan önemli bir unsur olmuştur. Ancak bu süreçte Türkiye’nin ABD’yle sorunlar yaşadıkça Avrupa’yla yakınlaştığı göze çarpmaktadır.⁷ Nitekim ABD’nin Irak’a müdahalesine Almanya ve Fransa’nın başını çektiği bir grup Avrupa ülkesi karşı çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye’nin dış politikada ABD’den ziyade AB ile daha yakın bir çizgide olduğu görülmüştür. Buna benzer bir şekilde Türkiye Rusya’yla da ilişkilerini geliştirmiştir. 16 Kasım 2001 tarihinde imzalanan Avrasya İş birliği Eylem Planı bu anlamda önemli bir gelişmedir. Bu tarihten itibaren Türk-Rus ilişkileri sorunlara rağmen iş birliğinin mümkün olduğu alanlarda daha fazla yakınlaşma formülüyle sürdürülmüştür. Görüldüğü üzere 2000’li yıllar boyunca Türkiye ABD’yle çeşitli sorunlar yaşamış ve bu eski müttefikinden tamamen uzaklaşmasa da ona alternatifler aramayı sürdürmüştür.

Türk-Amerikan ilişkilerine yeniden ivme kazandıran gelişme Barack Obama’nın 2009 yılında Başkanlık koltuğuna oturması olmuştur. Obama, göreve gelmesiyle birlikte tek taraflı politikalar yerine müttefiklerini de dikkate alan çok taraflı politikalar izleyeceğinin sinyallerini vermiştir. İlk yurt dışı ziyaretini Orta Doğu’ya gerçekleştiren Obama bu ziyaretinde Türkiye’ye de uğramıştır. Bu süreçte Türk-Amerikan ilişkileri model ortaklık şeklinde yeniden tanımlanmıştır.⁸

6 Tark Oğuzlu, “The Changing Dynamics of Turkey–Israel Relations: A Structural Realist Account”, *Mediterranean Politics*, C XV, S. 2, 2010, s. 273-288.

7 Ramazan Gözen, “Türkiye-AB Yakınlaşması: 1999 AB Helsinki Zirvesinden 2003 Irak Savaşına Stratejik Algılamalarda Dönüşüm Süreci”, *Uluslararası İlişkiler*, C III, S. 10, 2006, s. 115-146.

8 “Türkiye ile Model Ortaklık Önerisi”, *Hürriyet*, 6 Nisan 2009, web: <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-ile-model-ortaklik-onerisi-11379487> erişim tarihi: 20 Eylül 2018.

Arap Baharının ortaya çıkması bu tanımı daha da güçlendirmiştir. Türkiye sivil toplumun taleplerini dikkate alan bir tutum benimsemiştir. Demokratik ve laik bir Müslüman ülke olarak Türkiye modeli Arap halk hareketleri sırasında ön plana çıkmıştır. Bu süreçte ABD Türkiye'yle kurduğu iş birliğine önem vermiştir. Halk hareketleri Suriye'de bir iç savaşa dönüştüğünde Türkiye ile ABD iş birliği çok daha fazla önem kazanmıştır. Ancak bu gelişme kısa bir süre sonra tersine dönecektir.

Stratejik İttifakta Kırılma Anları

Suriye'de muhalif hareketlenmenin başladığı dönemde Türkiye Şam yönetimiyle diplomatik temaslar kurmuş ve sorunun barışçıl yollarla çözümü için yoğun bir çaba harcamıştır. Bu süreçte ABD Türkiye'nin çabalarını desteklemiştir. Şam yönetimiyle yapılan görüşmeler sonuçsuz kalınca Türkiye Suriye'yle diplomatik ilişkilerini kesmiş ve muhalif grupları desteklemeye başlamıştır. Bu süreçte ABD de Türkiye'yle benzer bir politika izlemiş, Şam yönetimini görevini bırakmaya çağırarak ve muhalif gruplara etkin destek vermek için Türkiye'nin yürüttüğü müzakerelerden çıkacak sonucu beklemiştir. Bir başka deyişle krizin ilk döneminde Türkiye ile ABD arasında tam bir çıkar ortaklığı vardır. Türkiye Esad rejimine karşı Batılı müttefiklerini harekete geçmeye çağırdığında olumlu yanıt alamamıştır ama izlediği stratejide ABD'nin desteğini almıştır.

Suriye'de Türkiye ile ABD arasındaki uyumu bozan gelişme iç savaş ortamının terör örgütlerinin türemesi için uygun bir güç boşluğu yaratmaya başlaması radikal İslamcı grupların ortaya çıkmasıdır. Bu gelişmeyle beraber iki müttefik ülkenin çıkarları farklılaşmaya başlamıştır. Türkiye'ye göre bu radikal muhalif grupların ve terör örgütlerinin ortaya çıkması Esad rejiminin hala iktidarda olmasından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla Türkiye önce Esad'ın devrilmesi gerektiğini ve sonra terörü besleyen ortamın ortadan kalkacağını öngören bir strateji izlemiştir. ABD ise önce Esad rejiminin yıkılması gerektiği yönündeki politikasını değiştirmiş, önce radikal muhaliflerin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuştur. ABD Esad'ın devrilmesi halinde yerine gelecek yönetimin radikal İslamcı bir kimliğe sahip olmasından endişe etmiştir. Böylece Türkiye ile ABD arasındaki ilk anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Mısır'da 2013 yılında yaşanan darbe de Türk-Amerikan ilişkilerinde sorunlara yol açmıştır. Türkiye bu darbeyi şiddetle kınamış, ABD ise demokrasiden değil istikrardan yana tavrı olarak yeni yönetimi desteklemiştir. Bu darbe Arap Baharının başladığı günden itibaren bu sürece karşı ortak bir dil ve strateji izleyen Türkiye ile

ABD arasındaki uyumun ortadan kalktığını göstermiştir. Türkiye halkın taleplerine kulak veren ve demokratik dönüşümü destekleyen bir politika izlemeye devam etmiştir.⁹ ABD ise ilk yıllarda Türkiye'yle benzer bir politika izlemiş olsa da 2013 sonrasında bu tutumunu değiştirmiştir. Demokratik dönüşümden ziyade düzen ve istikrarın korunmasına odaklanmıştır. Bu yeni Amerikan politikası Suriye'de Esad'ın bir süre daha görevde kalmasının kabulü ve öncelikle bu ülkedeki radikal muhaliflerle mücadele edilmesi şeklinde kendisini göstermiştir.

Türk-Amerikan ilişkilerinde 2013 yılına gelindiğinde bir çıkar farklılaşması ortaya çıkmış görünmektedir. Bu farklılaşmayı krize dönüştüren gelişme ise 2014 yılında DAESH'in güçlü bir biçimde ortaya çıkıp Suriye ve Irak'ta geniş bir toprak parçasını kontrol etmeye başlamasıdır. El Kaide'nin bir türevi olarak görülen radikal İslamcı bir terör örgütü olarak DAESH ABD'nin Suriye politikasını köklü biçimde değiştirmiştir. Bu tarihe kadar Esad'ın devrilmesi yönünde bir politika izleyen ama bu konuda harekete geçmekte isteksiz kalan bir ABD bu tarihten sonra DAESH'le mücadele kapsamında sahaya inmiştir. Ancak ABD'nin sahaya inmesi bizzat askeri güç kullanmak şeklinde değil Suriye İç Savaşı'nın yapısına uygun biçimde kendisine vekil bir savaşçı grup seçmek biçiminde olmuştur. Böylece 2014 yılında Suriye'de ABD'nin vekaleten savaşı başlamıştır. ABD'nin DAESH'e karşı mücadelede iş birliği yaptığı grup PYD/YPG olmuştur. Bu örgütün hem militanlarının hem de üst düzey yöneticilerinin çok büyük bir kısmının PKK ile bağlantılı olması Türkiye açısından büyük bir güvenlik sorunu yaratmıştır.¹⁰ ABD'nin DAESH'e karşı mücadele etmesi için PYD/YPG'yi dolayısıyla PKK'yı desteklediği ve güçlendirdiği bir sürece girilmiştir. PKK'nın güçlenmesi Türkiye'nin iç siyasetinde de sorunlar yaratmış, çözüm süreci PKK tarafından sabote edilmiştir. Dolayısıyla Türk-Amerikan ilişkilerindeki çıkar farklılaşması 2014 sonrasında derin bir krize dönüşmeye başlamıştır.

ABD'nin Suriye'de izlediği yeni strateji Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla taban tabana zıt bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla Türkiye, Suriye politikasında yalnızlaşmaya başlamıştır. 2015 yılında Rusya'nın Esad rejimi lehinde savaşa müdahil olması Suriye'deki dengeleri değiştirmiştir. Artık Esad'dan yana dönen askeri dengeler Türkiye açısından güvenlik risklerini artırmıştır. Rusya'yla yaşanan uçak krizi

9 Ziya Öniş, "Turkey and the Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East", *Mediterranean Politics*, C XIX, S. 2, 2014, s. 203-219.

10 Michael M. Gunter, "Iraq, Syria, Isis and the Kurds: Geostategic Concerns for the U.S. and Turkey", *Middle East Policy*, C XXII, S. 1, 2015, s. 102-111.

sonrasında Suriye politikasında değişiklik kaçınılmaz olmuştur.¹¹ Türkiye Batılı müttefiklerinin desteğini alamadığı için Suriye’de karşılaştığı yakın güvenlik sorunlarıyla mücadelesinde tek başına hareket etmek durumunda kalmıştır. Türkiye önce Rusya’yla ilişkilerini normalleştirmiş ve kendisini Suriye’de manevra alanı açmıştır. Türkiye ile Rusya arasındaki yakınlaşmanın başarılı sonuçlar vermesiyle birlikte bu yakınlaşma iş birliğine dönüşmüş ve hatta Türk-Rus ilişkileri giderek güçlenmeye başlamıştır. Astana ve ardından gelen Soçi süreçleri, S400 anlaşması, nükleer iş birliği ve enerji alanındaki diğer ortak projeler Türk-Rus ilişkilerine kurumsal bir yapı kazandırmaya başlamıştır. Bu durum Türk-Amerikan ilişkilerindeki güven bunalımının ağırlaşmasına yol açmıştır.

15 Temmuz Süreci ve Devam Eden Diğer Sorunlar

Obama’nın ikinci başkanlık dönemi Türk-Amerikan ilişkilerinin sürekli krizler yaşadığı bir dönem olmuştur. En önemli uzlaşmazlık Suriye’de PYD/YPG terör örgütüne ABD’nin verdiği destek olmuştur. Bununla birlikte Türkiye 15 Temmuz 2016’da bir darbe girişimiyle karşılaştığında ABD’nin darbeyi kınamakta gecikmesi ve demokrasiye desteğini açıklamak için darbenin bastırılmasını beklemesi yeni bir kriz yaratmıştır. Darbe girişiminin sorumlusu olan FETÖ liderinin ABD’de yaşamını sürdürüyor olması ve Türkiye’ye iadesi için Amerikan makamlarının isteksiz olması krizi derinleştirmiştir. 15 Temmuz Türk-Amerikan ilişkileri açısından önemli dönüm noktalarından biri olmuştur.¹² Ancak bu darbe teşebbüsü Türkiye’nin ABD’ye karşı politikasını değiştirmesine yol açan bir gelişme olmamıştır. 15 Temmuz hadisesi, zaten başlamış ve sürmekte olan dış politika değişiminin hızlanmasını sağlamıştır.

Türkiye, Suriye özelinde ABD’yle yaşadığı çıkar farklılaşmasına rağmen her zaman bu müttefiğiyle bir uzlaşma arayışında olmuştur. Tek taraflı hareket etmek yerine izlediği politikalara ABD’nin desteğini çekmek istemiştir. Ancak ABD Türkiye’nin tehdit algılamalarını ve güvenlik alanındaki hassasiyetlerini dikkate almaktan kaçındıkça Türkiye, Suriye politikasında daha hızlı ve köklü bir dönüşüme yönelmiştir. Bu noktada 15 Temmuz Türkiye’yi daha kararlı hareket etmeye zorlayan bir gelişme olmuştur. Bu tarihten itibaren Türkiye, Suriye’de izledikleri politika nedeniyle uzun zamandır sorunlar yaşadığı Rusya ve İran’la uzlaşma yoluna gitmiştir. Bu yolla Suriye’de sınır güvenliğini sağlamak ve hem

11 Oktay F. Tanrısever, “Türkiye-Rusya Krizinin Dinamikleri ve İkili İlişkilere Etkileri”, *Bilge Strateji*, C VIII, S. 14, 2016, s. 7-17.

12 Ian Lesser, “Turkey and the West after the Failed Coup: Beyond Suspicion?” *Insight Turkey*, C XVIII, S. 3, 2016, s. 45-53.

DAEŞ'le hem PYD/YPG ile daha kararlı mücadele etmek üzere manevra alanını genişletmiştir. Türkiye'nin güvenlik kazanımları Rusya ve İran'la iş birliğini geliştirmeye yöneltmiştir. Böylece bu üç ülkenin garantörlüğünde Astana süreci başlatılmış ve kısa bir süre sonra Soçi süreciyle Türkiye-Rusya-İran üçlüsü Suriye'de nihai çözümün en önemli aktörleri haline gelmişlerdir. Üçlü iş birliği güçlendikçe Türkiye'nin jeopolitik öncelikleri ABD'ninkilerden farklılaşmıştır. Suriye'de ortaya çıkan yeni denklem ve genel anlamda Orta Doğu'daki gelişmeler değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç Türkiye ile ABD arasındaki ilişkinin stratejik değerinin geri dönülmez biçimde aşındığıdır.¹³

Astana sürecinin hayata geçirildiği sırada ABD'de hükümet değişikliği gerçekleşmiştir. Yeni ABD Başkanı Donald Trump 2017 yılının başında görevine başlamıştır. Obama döneminde güven sorunu yaşayan Türk-Amerikan ilişkileri açısından yeni Amerikan hükümeti bir yandan belirsizlik yaratmış ancak diğer yandan ilişkilerin onarılması açısından bir fırsat doğabileceği ümidi ortaya çıkmıştır. Türkiye yeni Amerikan Başkanı ile diplomatik temasların güçlendirilmesi ve Türk-Amerikan ilişkilerinin iyileştirilmesi için çaba harcamıştır. Trump yönetimi göreve geldiği ilk yılda Türkiye'yle ilgili olarak anlamlı bir politika değişikliğine gitmemiş ancak diplomatik kanalları açık tutmuştur. Kısacası Trump'ın göreve başlamasının ardından ihtiyatlı bir iyimserlik ilişkilere hâkim olmaya başlamıştır.

ABD'deki hükümet değişikliğinin yanı sıra DAEŞ'le mücadelede artık sona yaklaşmış olması ABD'nin YPG/PYD'yle olan ilişkisinin nispi önemini azaltmaya başlamıştır. Böylece Türk-Amerikan ilişkilerinin tamamen düzelme bile normalleşme ümitleri artmıştır. Bu süreçte iyimser havayı olumsuz etkileyecek krizler de yaşanmıştır. ABD'de devam eden ve Halk Bankasını da ilgilendiren dava süreci, ABD'nin Türk vatandaşlarına vize sınırlaması getirmesi, Türkiye'de tutuklu bulunan Amerikalı Papaz Andrew Brunson meselesi ikili ilişkileri geren çeşitli gelişmeler olmuştur. Ancak bütün bu sorunlara rağmen Türkiye ile ABD'nin Münbiç'te bir mutabakata varması ve bu kentin terörden arındırılması için bir yol haritasının belirlenmesi son derece önemli bir gelişmedir. Bu gelişme Türkiye ile ABD'nin büyük sorunlar yaşamalarına rağmen ilişkilerini düzeltme arayışından tamamen uzaklaşmadıklarını göstermiştir. Ancak Papaz Brunson meselesine ilişkin olarak yaşanan son kriz ilişkilerin düzelmesinin en azından kısa vadede çok zor olduğunu göstermiştir.

13 Ayşe Ömür Atmaca, "Turkey-US Relations (2009–2016): A troubled partnership in a troubled world?", Pınar Gözen Ercan (ed.), *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Palgrave Macmillan, 2017, s. 63-82.

Türk-Amerikan ilişkilerinde Trump'ın göreve başlamasının ardından gelen ihtiyatlı iyimserliğin ortadan kalması büyük ölçüde ABD'nin iç politikasıyla alakalıdır. Trump'ın kişiliğinden kaynaklanan ölçsüz tutum ve tavırlar yaşanan sorunların başında gelmektedir. Trump'ın popülist yaklaşımı dış politika meselelerinin iç politika malzemesi olarak kullanılmasına yol açmaktadır. Ayrıca Amerikan hükümeti içinde dış politikaya ilişkin kurumlar arası anlaşmazlıklar da önemli sorunlar yaratmaktadır. Dolayısıyla Türk-Amerikan ilişkilerinin en azından Trump'ın Başkanlığı boyunca normalleşmesini beklemek yanlış olacaktır. Çeşitli olumlu adımlar atılsa bile temel sorunlarda uzlaşmaya varmak mümkün görünmemektedir. Ancak Türkiye'nin bu sorunları çözmek için ABD'deki hükümet sorunlarının giderilmesini beklemek için zamanı yoktur. Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmasına yol açan sorunlar Türkiye'nin hayati çıkarlarını ilgilendiren ve acilen çözüm bekleyen sorunlardır. Dolayısıyla bu sorunların çözümünün gecikmesi Türk-Amerikan ilişkilerindeki krizin konjonktürel olmaktan çıkıp yapısal bir karakter kazanmasına yol açmaktadır.¹⁴

Türk-Amerikan İlişkilerinin Geleceği

Türk-Amerikan ilişkilerinin bugün geldiği nokta geri dönüşü olmayan bir noktadır. İttifakın eskiden olduğu gibi ortak çıkarlara, uyumlu politikalara ve karşılıklı güvene dayalı bir yapıda sürdürülmesi mümkün değildir. Hatta bu ilişkinin bir ittifak ilişkisi olarak sürdürüleceğine kesin gözüyle bakmak bile kolay değildir. Çünkü ittifak ilişkisi ortak tehdit algılarını ve bu tehditler karşısında birlikte hareket etmeyi gerektirmektedir. Oysa Türkiye ile ABD'nin temel sorunu tehdit algılamasının ve jeopolitik önceliklerin farklılaşmasıdır. Türkiye, Batı'yla kurduğu ittifakı halen önemsemektedir ama aynı zamanda bu ittifakın kendi güvenliğine ne kadar katkıda bulunduğunu sorgulamaktadır. Türkiye'nin Batılı müttefikleriyle ilişkilerinde yaşadığı güven bunalımı fazlasıyla derinleşmiştir ve Türkiye ilerleyen dönemlerde Batıya endeksli bir dış politikadan hızla uzaklaşacaktır.

Türk dış politikasındaki bu değişim Batı'dan uzaklaşma değil, sadece Batıya bağımlı dış politikanın terk edilmesidir. Türkiye yeni dış politikasını daha dengeli, çok taraflı ve çok boyutlu bir şekilde tanımlamaktadır. Bu kapsamda daha fazla küresel ve bölgesel aktörle iş birliği arayışındadır. Bu açıdan Türkiye'nin Rusya'yla son zamanlarda başlattığı yeni iş birliği mekanizması büyük önem taşımaktadır.

14 Mehmet Seyfettin Erol, "Stratejik Ortaklıktan Stratejik Düşmanlığa Türk-Amerikan İlişkileri", *ANKASAM*, web: <https://ankasam.org/stratejik-ortakliktan-stratejik-dusmanliga-turk-amerikan-iliskileri/> erişim tarihi: 20 Eylül 2018.

Türkiye ve Rusya, İran'ın da katılımıyla Suriye İç Savaşı'nda nihai bir çözüme ulaşılması amacıyla üçlü bir iş birliğine gitmiştir. Astana ve Soçi süreçleri olarak anılan bu iş birliği Türkiye'ye hareket alanı kazandırmış ve ABD'nin duyarlılık göstermediği güvenlik sorunlarına karşı etkin bir mücadele imkânı yaratmıştır. Bu üç ülkenin uzun vadede dış politika çıkarları tam anlamıyla örtüşmemektedir ve Suriye İç Savaşı'nda sona yaklaşıldıkça çıkar farklılıkları ön plana çıkmaktadır.¹⁵ Ancak yaratılan iş birliğinin sürdürülüyor olması başlı başına bir kazanımdır. Bu sürecin zamanla güçlendirilmesi, hatta kurumsal bir yapıya bürünmesi bölgesel sorunların çözümünde yeni bir model ortaya koyabilecektir.

Türkiye, Rusya'yla ve İran'la yürüttüğü iş birliğiyle önemli dış politika kazanımları elde etmiştir. ABD'yle yaşadığı ağır krizde bu kazanımların değeri daha da yüksek olmuştur. Ancak Türkiye'nin başlattığı bu yeni süreç Batı ittifakından kopma anlamına gelmemektedir. Türkiye Batı'yla ittifakına artık ideolojik değil pragmatik nedenlerle önem vermektedir. Dış politikasını çeşitlendirme arayışındaki Türkiye'nin Batı'dan kopması bu arayışa zarar verecektir. Bugün yakın bir iş birliği yürütülen Rusya'yla uzun vadeli çıkarların örtüşmüyor olması Türkiye'nin zamanı geldiğinde Batılı müttefiklerine dengeleyici bir aktör olarak başvurmasını gerektirecektir. Yaşanan tüm krizlere rağmen Batı'yla devam eden kurumsal mekanizmalar Türk dış politikasının çok taraflılığı açısından önemini korumaktadır. Ancak bu ilişkiler farklı bir görünüm kazanacaktır.

Son dönemde yaşanan gelişmeler Türkiye-Batı ilişkilerinde ABD'den ziyade Avrupa ülkelerinin öne çıkacağını göstermektedir. ABD'nin dış politikasındaki tutarsızlıklar ve son yıllarda Atlantik'in iki yakası arasında artan çıkar farklılığı ABD ile Avrupa arasındaki ilişkileri de olumsuz etkilemektedir. Trump yönetiminin Avrupalı müttefiklerini hedef alan tutumu, yeni ticaret savaşları, İran'la nükleer anlaşmanın sona erdirilmesi gibi gelişmeler Avrupa ülkelerini farklı arayışlara yöneltmiştir. Türkiye ile Avrupa arasında mülteci sorunu bağlamında başlayan pragmatik yakınlaşma ABD'nin politikalarına tepki olarak güçlenmektedir. Türkiye son yıllarda Avrupa'yla da krizler yaşamıştır ama ortak çıkarlar bu ülkeleri bir araya getirmektedir. Türkiye Avrupa Birliği'ne aday bir ülke olarak değil ama Avrupa Birliği'nin dış politika ortağı olarak önem kazanmaktadır. Diğer yandan Avrupa'yla ilişkilerin pekiştirilmesi dış politikanın yanı sıra ekonomik konularda da Türkiye'nin elini güçlendirmektedir.

15 Bkz. Mehmet Seyfettin Erol, "Türk-Rus İlişkilerinde Olası Kriz Noktaları", *ANKASAM*, web: <https://ankasam.org/turk-rus-iliskilerinde-olasi-kriz-noktaları/> erişim tarihi: 20 Eylül 2018.

Türkiye'nin ABD'yle kurduğu ittifak büyük darbeler almıştır. Bu ittifakın eskisi gibi sürdürülmesi mümkün değildir. Türkiye son dönemde farklı uluslararası aktörlerle kurduğu çok boyutlu ilişkilerle dış politika ve güvenlik alanında yaşadığı sorunların üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Türk-Amerikan ilişkileri tarih boyunca iniş çıkışlar yaşamıştır ve ABD pek çok kez Türkiye'yi dış politika sorunlarında yalnız bırakmıştır. Ancak günümüzde ABD Türkiye'nin karşılaştığı dış politika ve güvenlik sorunlarının kaynağı görünümündedir.¹⁶ Dolayısıyla Türk-Amerikan ilişkilerinin gelecekte çok farklı bir karakter kazanacağı söylenebilir. Türkiye yaşanan her şeye rağmen ABD'yle ilişkilerine önem verdiğini göstermiş ve diplomasi kanallarının kapanmasından özenle kaçınmıştır. Türkiye bu tutumunu sürdürecektir. Ancak sorunların aşılması için ABD'nin de büyük adımlar atması gerekmektedir. Türk-Amerikan ilişkileri ilerleyen dönemde iyileşecek ve iki ülke arasındaki sorunlar çözülecek olsa bile bu ilişkilerin temel karakteri aynı kalmayacaktır. Karşılıklı güvene dayalı bir ittifak geride kalmıştır, Türk-Amerikan ilişkileri en iyi ihtimalle ortak çıkarlara dayalı pragmatik bir iş birliği modeline bürünecektir.

Sonuç

Türk-Amerikan ilişkileri bir ittifak ilişkisidir. Bu ittifak 1947 yılında Truman Doktriniyle başlamış, Türkiye'nin NATO üyeliğiyle kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Ancak iki müttefik her zaman uyumlu bir dış politika yürütememiştir. İkili ilişkiler sürekli olarak inişli çıkışlı bir çizgi takip etmiştir. Ancak yaşanan krizlere rağmen taraflar, aralarındaki sorunları gidermenin yollarını bulmuş ve ilişkilerini normalleştirmeyi başarmışlardır. Bir başka deyişle Türk-Amerikan ittifakının krizleri her zaman konjonktürel olmuştur. Ancak günümüzde yaşanan kriz her geçen gün yapısal bir nitelik kazanmaktadır. Kriz bir güven bunalımı olmaktan çıkmıştır çünkü ABD Türkiye'nin karşılaştığı pek çok güvenlik sorununun bizzat kaynağı durumuna gelmiştir.

İkili ilişkilerin bir diğer karakteristik özelliği Türkiye'nin Orta Doğu'daki stratejik konumunun ABD açısından taşıdığı önemdir. ABD'yi Türkiye'yle ittifaka yönelten ve bu ittifakın bugüne kadar sürdürülmesini sağlayan en önemli unsur Türkiye'nin sahip olduğu bu stratejik önemdir. Daha önce yaşanan krizler Orta Doğu ile doğrudan ilgili olmamış, bu bölgede iki ülke uyumlu politikalar izlemiş, Türkiye'nin ABD için Orta Doğu'daki önemi krizlerin aşılmasına yardımcı

16 Mehmet Seyfettin Erol, "Türkiye-ABD Krizinin Uluslararası Hukuk Boyutu ve ANKASAM Raporu", *ANKASAM*, web: <https://ankasam.org/turkiye-abd-krizinin-uluslararasi-hukuk-boyutu-ve-ankasam-raporu/> erişim tarihi: 20 Eylül 2018.

olmuştur. Ancak günümüzde Türk-Amerikan ilişkilerindeki sorunun kaynağı bizzat ABD'nin Orta Doğu politikasıdır. ABD 2001 sonrasında bölgede tek taraflı politikalar izlemeye başlamış ve bu politikaların Türkiye'de yarattığı güvenlik sorunlarını dikkate almamıştır. Dolayısıyla ABD Türkiye'nin stratejik önemini yok saymakta, Türkiye aleyhine girişimlerini sürdürmektedir. Bu durum da krizin konjonktürel olmadığını göstermektedir.

Türk-Amerikan ilişkilerinin önemli özelliklerinden bir diğeri taraflar arasında bir kriz yaşandığında Türkiye'nin Rusya'ya yaklaşmasıdır. Bu durum Türkiye'nin geleneksel denge politikası ile de uyumludur. Türkiye ne zaman ABD'yle bir anlaşmazlık yaşasa Rusya'yla ilişkilerini geliştirmek için harekete geçmiştir. Bugün de benzer bir durum söz konusudur. ABD'yle yaşanan kriz Türkiye'yi giderek daha fazla Rusya'ya yakınlaştırmaktadır. Ancak bugünkü durumun geçmiştekilerden farkı Türk-Rus iş birliğinin konjonktürel olmayıp kurumsallaşma yolunda olmasıdır. Suriye özelinde başlayan iş birliği hava savunma sistemleri, nükleer enerji, enerji boru hatları ve benzeri alanlarda kapsamlı bir ilişkiye dönüşmektedir. Bu ilişkiler kurumsallaştıkça Türkiye'nin ABD'yle ittifakı zayıflamaktadır.

Kaynaklar

Atmaca, Ayşe Ömür, “Turkey-US Relations (2009–2016): A troubled partnership in a troubled world?”, Pınar Gözen Ercan (ed.), *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach*, Palgrave Macmillan, 2017, s. 63-82.

Buzan, Barry, “A Leader Without Followers? The United States in World Politics after Bush”, *International Politics*, C XLV, S. 5, 2008, s. 554-570.

Erol, Mehmet Seyfettin, “Stratejik Ortaklıktan Stratejik Düşmanlığa Türk-Amerikan İlişkileri”, *ANKASAM*, web: <https://ankasam.org/stratejik-ortaklik-tan-stratejik-dusmanliga-turk-amerikan-iliskileri/> erişim tarihi: 20 Eylül 2018.

Erol, Mehmet Seyfettin, “Türkiye-ABD Krizinin Uluslararası Hukuk Boyutu ve ANKASAM Raporu”, *ANKASAM*, web: <https://ankasam.org/turkiye-abd-krizinin-uluslararasi-hukuk-boyutu-ve-ankasam-raporu/> erişim tarihi: 20 Eylül 2018.

Erol, Mehmet Seyfettin, “Türk-Rus İlişkilerinde Olası Kriz Noktaları”, *ANKASAM*, web: <https://ankasam.org/turk-rus-iliskilerinde-olasi-kriz-noktalari/> erişim tarihi: 20 Eylül 2018.

Erol, Mehmet Seyfettin ve Emre Ozan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”, *Gazi Akademik Bakış*, C IV, S. 8, 2011, s. 13-38.

Gönlübol, Mehmet ve Ülman, A. Haluk, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı: 1945-1965”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C XXI, S. 1, (1966), s. 143-182.

Gözen, Ramazan, “Türkiye-AB Yakınlaşması: 1999 AB Helsinki Zirvesinden 2003 Irak Savaşına Stratejik Algılamalarda Dönüşüm Süreci”, *Uluslararası İlişkiler*, C III, S. 10, 2006, s. 115-146.

Gunter, Michael M., “Iraq, Syria, Isis and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey”, *Middle East Policy*, C XXII, S. 1, 2015, s. 102-111.

Lesser, Ian, “Turkey and the West after the Failed Coup: Beyond Suspicion?”, *Insight Turkey*, C XVIII, S. 3, 2016, s. 45-53.

Oğuzlu, Tarık, “The Changing Dynamics of Turkey–Israel Relations: A Structural Realist Account”, *Mediterranean Politics*, C XV, S. 2, 2010, s. 273-288.

Öniş, Ziya, “Turkey and the Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East”, *Mediterranean Politics*, C XIX, S. 2, 2014, s. 203-219.

Sander, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri: 1947-1964*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2016.

Tanrısever, Oktay F., “Türkiye-Rusya Krizinin Dinamikleri ve İkili İlişkilere Etkileri”, *Bilge Strateji*, C VIII, S. 14, 2016, s. 7-17.

“Türkiye ile Model Ortaklık Önerisi”, *Hürriyet*, 6 Nisan 2009, web: <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-ile-model-ortaklik-onerisi-11379487> erişim tarihi: 20 Eylül 2018.

Yılmaz, Şuhnaz, “Turkey’s Quest for NATO Membership: The Institutionalization of the Turkish-American Alliance”, *Southeast European and Black Sea Studies*, C 12, S. 4, 2012, s. 481-495.

